

**ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО:
ЖІНОЧА СКЛАДОВА_____**

Сторічна традиція педагогічної освіти в Одесі, представлена навчальними закладами – попередниками сучасного педагогічного університету, не знала викладачів-жінок, як не було їх також в науково-педагогічних колективах існуючих в Російській імперії університетів та інших вищих навчальних закладів. Це пояснюється тим, що до початку ХХ ст. жінки не мали права навчатися в університетах, а отже офіційний шлях до науково-педагогічної діяльності для них був закритий. Присутність жінок у викладацькому корпусі Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського вперше фіксується тільки в 1919 – 1920 роках, коли в Одесі було відкрито спочатку Український учительський (педагогічний) інститут (1919 рік), перетворений у 1920 році на Інститут народної освіти (ІНО).

Задовольняти свої освітні потреби жінки могли навчаючись в закордонних університетах або на Вищих Жіночих курсах Петербурга, Москви, згодом Києва, Харкова та Одеси. Попри те, що програма навчання на Вищих Жіночих курсах відповідала університетській, а викладали на них університетські професори, їх закінчення не надавало випускницям права здобувати наукові ступені та викладати навіть у старших класах гімназій. Тільки в 1906 році, з наданням дозволу жінкам вступати до вищих навчальних закладів, для них відкрилися перспективи науково-викладацької діяльності.

Відразу ж у вищих школах з'являються перші жінки-викладачі. Першою до викладацької роботи на Бестужевських курсах в Петербурзі стала Олександра Яківна Єфименко, що читала курс історії України. В 1910 році її було обрано професором цих курсів. Одночасно з'явилися жінки на викладацьких посадах у вищих школах Києва: у Фребелівському інституті читала курс педагогіки С. Ф. Русова, а на Вищих Жіночих курсах курс географії викладала С. М. Щербина. Пізніше її було обрано професором Новоросійського університету в Одесі. Кількість жінок на кафедрах університетів України зростала в міру того як збільшувалось число тих, хто отримав вищу освіту та зреалізував набуте жінками право на отримання наукових ступенів. Однак ця поступальна тенденція була порушена революційним вибухом 1917 року та громадянським протиборством 1918 – 1920 роках, які дезорганізували діяльність системи вищої освіти в країні. В умовах постійної зміни влад в Одесі вищі навчальні заклади міста могли працювати тільки епізодично. Спроби національних українських урядів налагодити систему вищої освіти не встигали реалізуватись і залишались тільки деклараціями про наміри. Більш успішними в цьому плані стали заходи більшовиків, які на початку 1920 року, остаточно встановивши радянську владу у місті, енергійно починають проводити свою освітню політику. Уся стара система вищої освіти в Одесі була фактично повністю зруйнована, натомість на базі зліквідованих вищих навчальних закладів було створено у серпні 1920 року Інститут Народної Освіти (ІНО) – попередник Південноукраїнського національного педагогічного університету.

Викладацький корпус ІНО формувався переважно з педагогічних кадрів скасованих навчальних закладів – Новоросійського університету, Вищих Жіночих курсів, Українського вчительського (педагогічного) інституту тощо. Викладацькі колективи цих навчальних закладів були представлені не тільки чоловіками, а і жінками. Зокрема в

Новоросійському університеті успішно працювала історик Клавдія Василівна Флоровська – перша жінка-викладач цього ВНЗ. Були жінки-викладачі і у штаті Одеського Учительського інституту. Тож зі створенням ІНО в його аудиторії в якості викладачів разом з чоловіками наставниками студентської молоді увійшли і жінки. Прикро, що наявні історичні джерела не дозволяють нам назвати їх прізвищ. Відомо також, що частина з них через цілковите несприйняття ідеології і практики більшовизму змушені були покинути батьківщину. Зокрема емігрувала за кордон Клавдія Василівна Флоровська, згодом вона працювала доцентом Софійського університету в Болгарії [3; 148].

Про персональний склад викладацького корпусу ІНО на момент його утворення відомо більше. Його жіноча складова була представлена іменами Н. О. Кальнінг (педагогіка), О. Х. Чижик (анатомія і фізіологія), Л. С. Рубінштейн (музика), Є. І. Ельштейн (дитяча психологія), Є. Й. Зейлігер-Рубінштейн (дошкільне виховання), Л. М. Сидоренко (хімія), С. А. Шейніс (біологія), Ц. Є. Лукачер (образотворче мистецтво), І. Й. Пуріц (ручна праця), І. Й. Сінявер (ліплення і малювання), В. І. Валусєва (трудова навчання)[3; 149]. Природньо, більша частина з них здобули вищу освіту на ВЖК.

Наступного навчального року педагогічний штат ІНО поповнився ще десятьма жінками-викладачами: К. О. Вербицька, К. Б. Гавсевич, О. Я. Златоустова, А. М. Кастеріна, Л. М. Комарова, К. П. Морозова, О. П. Соловська, Р. В. Старкова, В. П. Цветкова, С. М. Щербина [4; 149]. Загалом кількість жінок у викладацькому штаті ІНО у 1921 – 1922 навчальному році сягнула 21, що складало його десяту частину. Таке співвідношення зберігалось впродовж всього наступного періоду діяльності цього навчального закладу. Інформація щодо динаміки рівня професійної кваліфікованості жінок-викладачів нажалі відсутня, але можна припустити, що він підвищувався: так серед представників

професорсько-викладацького складу на 1928 рік зустрічаємо Є. Н. Шевальову, яка була першою жінкою-професором вищої школи Одеси. Натрапляємо на жіночі прізвища і серед аспірантів різних спеціальностей.

Таким чином можна констатувати, що впродовж першого десятиліття свого існування в умовах нових радянських реалій, педагогічний колектив ІНО сприйняв жінок-викладачів як рівноцінних чоловікам кваліфікованих фахівців. Проте відсутність налагодженої системи підготовки науково-педагогічних працівників, перманентні реформування системи вищої освіти та переформатування освітніх установ, доповнені труднощами повсякденного побутового існування, утруднювали прилучення нових здібних жінок до науково-педагогічної діяльності, внаслідок чого їх питома вага принципово не збільшилась у викладацькому складі і впродовж наступного десятиріччя.

Жінки, які обрали науково-педагогічну стежку, гідно долали перепони на її шляху і під час Великої Вітчизняної війни: продовжували викладацьку роботу в інституті, який був евакуйований спочатку до Майкопа, а згодом до Байрам-Алі, частина з них була серед семи тисяч викладачів та студентів інституту, що брали участь у боях на фронтах, є жіночі імена і в списках загиблих викладачів.

Повоєнний період характеризується неухильним зростанням питомої ваги жіноцтва в викладацькому корпусі. На багатьох факультетах кількість викладачів-жінок перевищує кількість чоловіків, жінки стали завідувачами кафедр, деканами, проректорами.

Історія університету знає приклади коли жінки-науковці ставали фундаторами нових наукових напрямків та шкіл. Зокрема, в республіках Радянського Союзу, а згодом на пострадянському просторі стала широковідомою педагогічна школа професора Р. І. Хмельок, яка протягом двадцяти п'яти років (1973 – 1998) очолювала в університеті кафедру

педагогіки. В рамках створеної і очолюваної нею науково-практичної школи було захищено понад 170 кандидатських дисертацій педагогічної тематики [6; 99]. Учні та послідовники професора Р. І. Хмельюк втілюють і розвивають традиції славетної школи майже в усіх країнах колишнього СРСР, з її ідеями та підходами знайомі науково-педагогічні спільноти Болгарії, Угорщини, Чехії, Куби, Німеччини, В'єтнаму, де публікувалися статті Раїси Іллівні в наукових виданнях.

Раїсі Іллівні належить видатна роль в утвердженні нової галузі педагогіки – педагогіки вищої школи. Фундаментальні розробки професора Р. І. Хмельюк сприяли виокремленню цього наукового напрямку із загального поля вікової та професійної педагогіки і перетворенню його на окрему галузь педагогічних знань. Надзвичайно широка професійна ерудованість, креативність мислення дозволили вченому запропонувати сміливі новації щодо професійної підготовки вчителів, переосмислити стереотипні уявлення, зокрема, відносно професійної придатності бажаючих вступити до педагогічного вузу. В резонансній статті «Об определении профессиональной пригодности абитуриентов педагогических вузов», що була оприлюднена в 1966 році журналом «Советская педагогика», дослідниця піддала сумніву усталене уявлення стосовно педагогічної майстерності як сукупності педагогічних знань, умінь та навичок і довела обов'язковість таких компонентів як педагогічні здібності та специфічні якості особистості, обґрунтувала необхідність та запропонувала методики визначення педагогічної придатності абітурієнтів. В подальшому проблеми, пов'язані з психолого-педагогічними основами професійного відбору студентів для педагогічних вузів, здобудуть ґрунтовне опрацювання в низці наукових робіт вченого та її учнів.

Гостро відчуваючи подих нового в освітянському житті, Р. І. Хмельнюк однією з перших почала просувати ідею ігрового

моделювання, науково осмислювати його функції в педагогічному процесі та розробляти методики використання ділових ігор з педагогіки як активного методу навчання в педагогічному вузі [2; 7]. Попри перешкоди ідеологічного порядку Раїса Іллівна ще на початку 70-х років, випереджаючи колег, інтуїтивно вийшла на гендерну проблематику, поставила її в центр наукового дискурсу, застерігала від гендерної асиметрії в освіті та суспільстві [7; 316-317].

Прикладом плідної роботи жінок-науковців і педагогів у галузі природознавчих дисциплін може служити колектив кафедри біології та основ здоров'я (раніше – кафедра анатомії і фізіології), яка є однією з провідних кафедр в підготовці спортсменів і вчителів фізичної культури. На цій кафедрі викладачами працювали такі яскраві особистості як доценти К. Л. Івкіна, Г. Ф. Альохіна, А. І. Дудник, професор Т. М. Цонєва. Так, доцент К. Л. Івкіна у 1950 – 1960-х роках працювала над проблемою морфології кісткової системи у спортсменів і змін у різних частинах скелета при заняттях різними видами спорту. У результаті досліджень було виявлено особливості змін у кістковому апараті спортсменів різної спеціалізації. Ці напрацювання дали можливість гімнастам, фехтувальникам, гандболістам, тенісистам, баскетболістам і велосипедистам виявляти свої морфологічні особливості і враховувати їх при вирішенні питання про професійну придатність даної людини до «великого спорту» [6; 115].

Яскравою, неординарною особистістю на кафедрі була професор Т. М. Цонєва. Оцінюючи наукову діяльність Тетяни Миколаївни, колеги визнавали, що вона все життя була дивовижно віддана науці, в хорошому сенсі слова – буквально «хворіла нею». Широта наукових інтересів обумовила широкий спектр наукових пошуків. Співробітники кафедри і лабораторії вікової фізіології спорту, яка була відкрита за ініціативою та безпосередньою участю Т. М. Цонєвої, працювали над вирішенням

кількох проблем. Але найбільш улюбленою науковою темою були функціональні резерви людини різного віку, статі, і фізичної підготовленості. Результати досліджень лягли в основу багатьох дипломних робіт, кандидатських дисертацій, методичних посібників, монографій та ін. [1; 4].

Професор Т. М. Цонєва не тільки організувала проблемну лабораторію вікової фізіології спорту, а й була засновником наукової школи за напрямом "Вікові особливості адаптації до м'язової діяльності різного характеру". До учнів Тетяни Миколаївни відносили себе професори Є. Г. Горбачов, В. Д. Палига. Своїм учителем називають її багато нинішніх викладачів університету. Підсумком напруженої творчої роботи Т. М. Цонєвої став захист докторської дисертації у 1975 році, яка була створена з застосуванням оригінальних методик і обладнання, у тому числі авторського. В ній були використані нові методичні підходи в експериментальних дослідженнях, продемонстровані неординарні здібності щодо інтерпретації одержаних даних. Результати проведеної роботи, висновки та практичні рекомендації представлені у докторській дисертації на 575 сторінках, стали новим науковим внеском у фізіологію спорту [5; 106-107]. Т. М. Цонєва була талановитою у всьому: науці, викладанні, організаційній роботі. Беззмінно впродовж 31 року вона очолювала кафедру анатомії і фізіології, а в останні роки життя працювала професором цієї кафедри.

Отже, започаткований на зорі ХХ століття процес входження жінок в науково-педагогічний простір вищої школи набув вигляду міцно вкоріненого явища. Жінки за лекційними трибунами в студентських аудиторіях, на чолі кафедр, факультетів і інститутів, творці нових наукових напрямків і шкіл стали невід'ємною частиною науково-освітнього бренду під назвою «Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптаційні можливості дітей та молоді: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 13-15 вересня 2012 року). – Ч.2 / за ред. А. І. Босенка. – Одеса, 2012. – 381 с.
2. Курлянд З. Н. Задача педагогіки вищої школи в Україні / З. Н. Курлянд, О. М. Яцій // Вибрані твори Р. І. Хмелюк. – Одеса, 2009. – С. 6-8.
3. Левченко В. В. Жінки-викладачі вищої школи Одеси //Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: Збірка наукових праць II Міжнародної науково-практичної конференції / В. В. Левченко ; відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса, 2009. – С.146-152.
4. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920 – 1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту / В. В. Левченко . – Одеса, 2010. – 428 с.
5. Наукові школи Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського / за ред. А. М. Богуш, О. Я. Чебикіна. – Одеса, 2007. – 256 с.
6. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського: Історичний поступ. Сучасність. Майбутнє / авт. : О. Я. Чебикін, І. А. Болдирєв, А. О. Добролюбський та ін. – Одеса, 2007. – 240 с.
7. Цокур О. С. Започаткування ідей гендерної педагогіки у науковій спадщині професора Р. І. Хмелюк / О.С. Цокур // Вибрані твори Р. І. Хмелюк. – Одеса, 2009. – С. 316 – 318.